

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره

تاریخ: ۱۸ بهمن ۱۴۰۱

مصادف با: ۱۶ رجب ۱۴۴۴

موضوع جزئی: آیه ۴۹- مفردات آیه: ۳. «آل» - ۴. «فرعون» - ۵. «یسومونکم»

جلسه: ۲۷

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله الطاهرين واللعن على اعدائهم اجمعين

خلاصه جلسه گذشته

در آیه ۴۹ بعد از بیان اجمالی معنای آیه و توضیح ارتباط این آیه با آیات قبل و بعد، رسیدیم به شرح مفردات که رسم مألوف ما در تفسیر آیات است. دو سه واژه را شرح دادیم. واژه آل از نظر ریشه لغوی توضیح داده شد و گفتیم برخی از مفسران اهل سنت مثل آلوسی و قرطبی خصوصیات را برای آل ذکر کرده‌اند ولی قرطبی از آن ویژگی‌ها یک نتیجه‌ای گرفته و آن این است که آل رسول(ص) کسانی هستند که تابع آن حضرت باشند، چه معاصر باشند و چه نباشند، چه قرابت نسبی داشته باشند و چه نداشته باشند، بر این اساس به عقیده شیعه که آل رسول الله(ص) افراد مشخصی هستند اشکال کرده و استدلال‌هایی که برای این منظور شده را نقل کرده و می‌خواهد نتیجه بگیرد که آل رسول الله(ص) ازواج و ذریه او نیستند؛ تازه حالا از دید ما ازواج رسول الله(ص) آل رسول الله(ص) شمرده نمی‌شوند؛ آل رسول الله مشخصاً زهرای مرضیه(س) و امیرالمؤمنین(ع)، حسن و حسین و فرزندان آنها می‌باشند تا وجود حضرت حجت(عج).

بررسی نظر برخی از مفسران اهل سنت در مورد «آل»

این مطلب هم از نظر لغت و هم از جهت روایات نادرست است. ادعایی که قرطبی کرده برخلاف نظر اهل لغت است و برخی روایات هم این را رد می‌کند. از جمله در کتاب‌های صحاح اللغة، معجم مقاییس اللغة، مصباح المنیر، اینها نوعاً آل را به معنای اهل دانسته‌اند و البته معنای دیگر یعنی اتباع را ذکر کرده‌اند؛ یعنی می‌گویند آل الرجل اهله و عیاله، آل الرجل اهل بینه، مثلاً در صحاح اللغة اینطور آمده «آل الرجل اهله و عیاله»، در معجم مقاییس اللغة می‌گوید «آل الرجل اهل بینه»؛ مصباح هم می‌گوید «و الآل اهل الشخص و هم ذو قرابته». البته برخی از این کتاب‌های لغوی، آل را به معنای اتباع هم دانسته‌اند؛ مثلاً جوهری می‌گوید «و آله أيضا اتباعه»، یا فیومی در مصباح می‌گوید «و قد اطلق علی اهل بینه و علی الاتباع»، یعنی هم بر اتباع و هم بر اهل بیت اطلاق می‌شود. نتیجه آنچه که در کتاب‌های لغت ذکر شده بنابر نظر برخی از محققین مثل صاحب التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، این است که آل یک معنای متیقن دارد که عبارت است از اهل بیت و عیال؛ منتهی این توسعه پیدا کرده با قرائنی به سایر خویشاوندان هم اطلاق شده و باز با قرائنی بر مطلق بیرون هم اطلاق شده است. نتیجه اینکه در برخی موارد آل بر اتباع اطلاق می‌شود، اما زمانی که قرینه وجود داشته باشد؛

۱. معجم مقاییس اللغة، ج ۱، ص ۱۶۰.

لولا القرینة، آل به معنای اهل بیت و عیال و نهایتاً خویشاوندان است؛ اما اگر بخواهد بر غیر خویشاوندان من الاتباع اطلاق شود، این نیازمند قرینه است. بر این اساس، آنچه که در مورد آل رسول الله (ص) از قول قرطبی نقل شد، حرف نادرستی است. چون آل رسول الله (ص) به حسب معنای لغوی و بدون قرینه بر خویشاوندان اطلاق می‌شود و بر مطلق پیروان نمی‌تواند اطلاق شود، اگر قرینه نباشد.

به علاوه روایاتی که در این باره وارد شده و آل رسول الله (ص) را تفسیر کرده، بر غیر خویشاوندان اطلاق نشده بدون قرینه. البته این منافات ندارد که در بعضی موارد صرفاً بر اتباع اطلاق شود، ولو هیچ کدام خویشاوند هم نباشند، اما این به مدد قرینه است. مثلاً مجمع البحرین یک روایتی نقل می‌کند «سئل الصادق (ع) من الآل فقال ذریة محمد (ص) فقیل له من الاهل؟ فقال الائمة (ع)»، اینجا از امام صادق (ع) سؤال شده که آل چه کسانی هستند؟ فرموده ذریه محمد (ص)؛ معلوم است که ذریه شامل اتباع نمی‌شود. بعد سؤال شده اهل کیست؟ فرموده اند ائمه (ع). حالا روایات زیاد داریم که آل رسول الله (ص) را تطبیق داده بر ذریه رسول خدا، یعنی فاطمه (س) و امام حسن و امام حسین و فرزندان امام حسین (ع)، اینها همه آل رسول الله (ص) شمرده می‌شوند؛ گاهی آل الله یا آل البیت یا اهل البیت به آنها گفته می‌شود. به هر حال این سخن قابل قبول نیست.

در مورد این آیه هم می‌توان گفت آل فرعون خودش یک قرینه است که آل به معنای خویشاوند و اقرباء نیست؛ چون فرعون فرزند و عشیره‌ای نداشته تا بخواهیم آل را بر آنها منطبق کنیم. این مطلب که مثلاً فرعون فرزند و عشیره‌ای نداشته نقل شده و آن را برخی قرینه گرفته‌اند که آل شامل اتباع می‌شود. لکن اولاً اگر فرزند و عشیره‌ای برای فرعون نباشد، روشن است که منظور از آل در اینجا همان اتباع است. چون به هر حال آل در برخی موارد در اتباع استعمال می‌شود چنانچه برخی اهل لغت گفته‌اند، اما این با قرینه است، یعنی استعمال مجازی؛ حقیقتش همان است که گفتیم، یعنی خویشاوندان، اقرباء و نزدیکان. لذا بر فرض طبق آنچه که برخی گفته‌اند، فرعون فرزند و عشیره‌ای هم نداشته باشد، این قرینه است بر اینکه آل به معنای اتباع است؛ یعنی اتباع فرعون.

ثانیاً برخی با این نظر مخالفت کرده و گفته‌اند فرعون فرزند و عشیره هم داشته برخلاف آنچه که شهرت پیدا کرده است؛ در برخی از گزارشات تاریخی آمده که فرعون دارای فرزند و عشیره بوده است.

۴. «فرعون»

چهارمین واژه، فرعون است؛ چون این واژه در جای جای قرآن مورد استفاده قرار گرفته، اجمالاً بدانید که فرعون علم جنس است برای پادشاهان عمالقه. عمالقه قومی بودند در مصر و در مقابل بنی اسرائیل که جنگجو و شجاع بودند، ویژگی‌هایی را برای این قوم ذکر کرده‌اند. پادشاهان آن قوم را به نام فرعون می‌شناختند. پس فرعون علم جنس است، مثل قیصر و کسری؛ کسری که علم جنس برای پادشاهان ایرانی بوده و قیصر برای پادشاهان رومی. هرقل مثل قیصر،

۱. مجمع البحرین، ج ۱، واژه آل.

اینها علم جنس برای پادشاهان رومی بوده‌اند. نجاشی برای پادشاهان حبشه و حبشی؛ اینها همه علم جنس بوده است. خاقان برای پادشاهان ترک.

علی‌ایحال فرعون اسم پادشاه زمان حضرت موسی نبوده است؛ بلکه در مورد اسم فرعون زمان حضرت موسی اختلاف است؛ برخی آن را «ولید بن مصعب بن ریان بن ثروان» دانسته‌اند، برخی آن را ابونیس دانسته‌اند، بعضی‌ها کنیه او را ابوالعباس قبطی گفته‌اند؛ به هر حال فرعون علم جنس برای آن پادشاهان بوده ولی تبدیل شده به علم شخصی برای پادشاه زمان حضرت موسی؛ الان همه فرعون را به معنای شخص پادشاهی که در زمان حضرت موسی بوده، می‌شناسند؛ می‌گویند موسی و فرعون. ده‌ها فرعون بودند، لذا به صیغه جمع هم گفته می‌شود فراعنه مصر منشأ اشتقاق بعضی از واژه‌ها هم شده است. فرعون اشتقاق از آن معنا ندارد، چون یک کلمه جامد است، اما الان در مورد کسی که تکبر و استکبار دارد و مثلاً خودش را برتر از دیگران می‌داند و حالت غرور دارد، می‌گویند تفرعن دارد؛ تفرعن شده یک وصفی برای کسی که این روحيات را دارد.

۵. «یسومونکم»

در مورد معنای «یسومونکم» چهار احتمال وجود دارد:

احتمال اول: طبق برخی از تفاسیر، «یسومون» به معنای یعذبونکم است؛ «یسومونکم سوء العذاب» یعنی یعذبونکم سوء العذاب. آن وقت سوء العذاب می‌شود مفعول مطلق نوعی، آنها شما را به سخت‌ترین وجه عذاب می‌کردند؛ آنها شما را عذاب می‌کنند، سوء العذاب، یعنی عذاب بسیار شدید و بسیار سخت. برخی این را اینطور معنا کرده‌اند.^۱

احتمال دوم: برخی آن را به معنای عرضه کردن یک چیز و در معرض قرار دادن برای چیز دیگر؛ از سوم به معنای عرضه کردن و قرار دادن آن در معرض چیزی، اینکه مثلاً چیزی را در معرض فروش می‌گذارند، می‌گویند سام البائع السعلة سوم، این را در معرض فروش قرار داد. بر این اساس «یسومونکم سوء العذاب» یعنی آنها شما را در معرض سوء العذاب قرار می‌دادند؛ یسومونکم یعنی یجعلونکم فی معرض سوء العذاب؛ اینجا معنای «سوم» معلوم است، عرضه کردن و در معرض قرار دادن. البته اینکه اینها را در معرض سوء العذاب قرار می‌دادند یا سوء العذاب را در معرض بنی اسرائیل قرار می‌دادند، این جای بحث دارد، ولی ظاهر احتمالی که گفته شد، این است که «سوم» به معنای در معرض قرار دادن است؛ آن وقت «یسومون» یعنی آل فرعون شما را در معرض سوء عذاب قرار می‌دهند.

احتمال سوم: اینکه سوم به معنای تکلیف و تحمیل کردن باشد؛ «یسومونکم سوء العذاب» یعنی یکلفونکم سوء العذاب؛ یعنی آل فرعون سوء عذاب را بر شما تکلیف و تحمیل می‌کند، یکلفونکم یا یحمل علیکم سوء العذاب، سوء العذاب را بر شما تحمیل می‌کرد.

احتمال چهارم: یسومون به معنای یطلبون باشد؛ یعنی «سوم» به معنای طلب الشیء؛ «یسومونکم سوء العذاب» به معنای

۱. الکاشف، ج ۱، ص ۹۹.

یطلبونکم علی سوء العذاب یا یردونکم علی سوء العذاب که حرف جر در تقدیر گرفته شود.

بحث جلسه آینده

از این چهار احتمال کدام اولی است، در جلسه آینده بیان خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»